

KAZAKLARDA AİLE YAPISI

Kazaklar "Ulu Jüz, Orta Jüz, Kişi Jüz" olarak üç büyük ana kola ayrılır. Ulu jüz: Kanlı, Şanışkılı, Jalayır, Sirgeli, Sarıürsin, Şakşam, Şapıraştı, İstı, Oşaktı, Alban, Suwan, Dulat Boylarından; Orta jüz: Arğım, Kerey, Nayman, Kıpşak, Konırat, Vak Boylarından; Kişi jüz: Karakesek, On eki ata Bayulı, Jetiru Boylarından oluşmaktadır. Bu boylar kendi içinde de bölümlere ayrılır. Kazaklarda kendi milletini, kökünü, boyunu, soyunu bilmek her bir evladın vazgeçilmez bir görevi olarak bilinir. "Arğı atam Er Türk biz Kazak halkımız" (Eski atam Er Türk, biz Kazak boyunuz). "Jeti atasın bilmegen, jetimdiktin belgisi" (Yedi atasını bilmemek yetimliğin işaretidir). Dolayısıyla, Kazaklar tarih boyunca her ne kadar zor dönemler geçirse de, kendi soyunu, kökünü hiç bir zaman unutmamışlardır. Boyunu, soyunu bilmek evlilikle de ilgilidir. Çok eskiden gelen bir gelenek halen sürdürülmektedir. Evlenecek kişiler, yedi kuşak içinde olan akrabalar birbirleriyle asla evlenemezler. Bundan dolayı da Kazaklarda akraba evliliğinden kaynaklanan sakat çocuk doğumlarına pek rastlanmaz.

Kazak geleneğine göre bir adamın üç yurdu olur: Öz jurtu (kendi yurdu), nağaşı jurtu (annenin akraba tarafı) ve gayın jurtu (karısının akraba tarafı). Bu üçü de yakın akrabalar. En yakın olan bu akrabalar "ağayın", "tuwis", "ilig", "jamağaym", "jekjat", "jurağat", "qudandah" gibi terimlerle ifade edilir. Akrabalar, aileyi toplum içinde daha organize hale getiren yanı sıra anne, baba ve çocukları tamamlayıcı unsurlardandır. Her Kazak aynı ana ve babadan kendisinden önce doğan erkeğe 'ağabey', kıza 'abla' demesi anne ve babasının yakınlarına batı toplumlarında olduğu gibi adlarıyla değil akrabalık adlarıyla hitap etmesi geleneksel özelliklerimizdendir.

Kazaklarda akrabalık adları şunlardır: ata (dede), âje (babaanne), âke (baba), şeşe, ana (anne), ata-ana (baba-ana), ağa (ağabey), apa, âpke (abla), mi (erkek kardeş), qanndas (kızkardeş, ağabey kızkardeşine söylerken), sinili (kızkardeş, abla kızkardeşine söylerken), bala (çocuk), ul (oğlan), qız (kız), nemere (torun), şöbere (torunun çocuğu), şöpşek (torunun torunu), nemene (şöpşegin çocuğu), nağaşı (annenin akrabaları), nağaşı ata (anne babası), nağaşı apa (anneanne), nağaşı ağa (dayı), nağaşı âpke (teyze), jiyen (yeğen), jiyenşar (yeğenin çocuğu), degenşar (yeğenşann çocuğu), kögenşar (degenşann çocuğu), jürejat (kögenşarın çocuğu), tuwajat (jürejatın çocuğu), jenge (yenge), kelin (gelin), abısın (elti), böle (kuzen), quda (erkek dünü), qudagiy (kadın dünü), quda bala (dünüün oğlu), qudasa

Doç. Dr. Zeyneş İSMAİL

Ankara Üniversitesi TÖMER Konuk Öğretim Üyesi

(.dünürün kızı), qayın ata (kaynata), qayın ene (kaynana), qaym ağa (büyük kayın), qayın biyke (büyük baldız), qayın ini (küçük kayın), qayın sinüi (görümce), baldız (baldız), baja (bacanak), küyew (güvey), jezde (enişte).

Ata (dede): Evlat için babanın babası, halk onlara "aksakal" diye hitap eder. Onlara her zaman başköşede yer verip saygı gösterilir. Onların önünden izinsiz geçilmez. Halk düşüncesine göre "Awılında qartın bolsa jazıp qoygan hatpen ten" (Köyünde yaşlı birisi olursa yazılmış hat ile denktir). Ata; toplumun birliğini, dirliğini sağlamakta önemli rolü olan, toplum için iyi dileklerde bulunup, onların danışmanlığını yapan ulu adamdır. Gençler atanın tecrübesinden yararlanıp, onların hayır duasını alırlar. Ünlü kişiler, aydınlara söz verdiğinde, onlar kendi söz sırasını aksakala verirler. Çünkü büyüklere saygı; Kazakların en güzel geleneklerinden biridir. "Atalı söz, batalı söz" (Atanın sözü, hayırlı sözdür), "Asqar tawda asıl köp, atalı sözde aqıl köp" (Yüksek dağlarda değerli taş çok, atanın sözünde akıl çok), Atanın sözü- aqıldin közü (Atanın sözü- akim gözüdür) "Halıqtın qartın siylawı- elinin saltı srylawı (Halkın büyüklere saygı göstermesi - toplumun geleneğine saygı göstermesidir).

Bir köye veya bir memlekete gidildiği zaman önce oradaki atayı ziyaret edip, selam verilmelidir. Ataya olan sevgi ve hürmeti şu mısradan daha iyi anlarız.

.....

Aqsaqaldar- halqımın kemengeri,
Japıramın jayqaltgan emenderi.
Halıqtı ıntmagga biriktirip,
Birlik bolsın arqasan degenderi.

Âje (Babaanne): Babanın annesi. Toplumun, boyun, ailenin bütünlüğünü düşünen halk anasıdır. Âje gelenek görenekleri koruyup, gelecek kuşaklara onları öğreten, gençlere ömek olan, hayır duaları eden saygın insandır. Evlatları büyükannesinin arzularını, isteklerini mutlaka yerine getirmesi gerekir. Torun için en mihraban insan büyükannedir. Büyükannenin ninnisi, yumuşacık eh, sıcak gönlü, temiz kalbi torun için büyük bir şefkattir. Tanısın tanımasın insanlar büyükanneye selam verip saygı göstermesi gerekir. Büyükannenin hayır duaları da tüm insan için tebriktir. Büyükannenin yaşı, tertemiz kalbi, iyiliği bize nasip olsun diye halk onlara sevgilerini bildirir. Ünlü şair Kadir Mırzaliyev'in "Âje" hakkındaki şiiri bunu çok güzel ifade etmektedir.

Asıl âjem, ğasır âjem ańsağan,
Sağınışım-sarı ormanday samğağan.

Âke bohıp jürgenimdi umıtpı,
Âli künge erkeleymin men sağan.

Qulındaymin asır salğan ańarda,
Qozmdaymin oynaqtağan albarda.
Özin barda qısılmaymin külüwge,
Jılawga da qısılmaymin sen barda.

Men özinnen qabıldappın süyüwdi,
Men özinnen gabıldappın küyüwdi.
Senin janın jüregime orawlı,
Menin janım jawlıǵına tüyüwli.

Tura turşı tüzelgende buzıǵım,
Jüre turşı jalǵanda üziǵın.
Maǵan dawlet nege kerek, aq âje-aw,
Özin birge köre almasan qızıǵım?!(l)

Âke-seşe, ata-ana (Baba ve anne):

Kendini ömre getiren karı-koca insanlar. Her bir oğlan ve kız anne babasına sonsuz borçludur. Evlatlar anne babalarına özel saygı gösterir. Onlara karşı gelmez, onları incitmez, söylediklerini yerine getirir.

Baba, çocuğun önünde yüksek dağ gibi yücedir. Onlara akıl verip, doğru yol gösteren, öğüt söyleyip, eğitim veren insandır. Baba her zaman davranışlarıyla, sözleriyle, tüm hareketleriyle çocuklarına örnek olur. Onun zengin iç dünyası çocuğunu polat gibi berk, çevik gibi sağlam olarak yetiştirir. "Âke-er, ana jiger, bir üde eki komeüjer" (Baba; erdir, anne; güçtür, bir ailedeki iki dahidir. "Otbasına garap bala ösedı, qaragayga qarap tal ösedı" (Aileye bakarak çocuk büyür, kara ağaca bakarak dal büyür). "Bala târbiye basman, anbekke bawluw jasınan" (Çocuk eğitimi baştan, çalışmaya alıştırmak küçükten), "Aq jürek âke- qumsuwaq, aq jürek ana- aqbulaq" (Temiz kalpli baba; güneş gibidir, temiz kalpli anne; pınar gibidir) gibi sözler çocuk eğitiminde baba ve annenin görevinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Halk düşüncesine göre "Âkeden artıq ormaq joq, âkeden artıq dana joq, âkeden artıq dana joq" (Babadan üstün huzur yok, babadan üstün bilgin yok, babadan üstün sığınak yok).

Baba hakkındaki şu halk şiirine bir göz atalım;

Âke degen- biyik şıñı adamnıñ,
Âke degen- türeǵı goy ğalamnıñ.
Âke degen- boyında aqqan qanıñ da,
Siqqan tegiñ, ol-negiziñ, janıñ da.
Ne deseñ de âke jolı bir bölek,
Qayda jürsen qoltıǵıñnan turu demep.
Naǵız âke aqılgoı de asqar jan,
Barlıq urpaq âkelerden bastalǵan

Qanday qimbat söz edi âke degen,
 Âke emes pe ösrip, mâpelegen.
 Âkesi bar balalar boladı erke,
 Aspandağı aydı da aper degen.
 Aqılmenen teren oylap qarasaq,
 Âke degen- aldındağı parasat.
 Ömiriñniñ öşpey mâñgi izderi,
 Artınızdın ere bersin bolasaq.

Anne çocukları tarafından çok sevilen, çok üstün tutulan insandır. Annenin ak sütü kutsaldır. Çocuk için dünyada anneden üstün, anneden değerli hiç kimse yoktur. Dolayısıyla tüm çocuklar anneyi baş tacı eder. "Ananın aldına asqar tawda alasa" (Annenin yanında yüksek dağ bile küçük kalır), "Anasına qarap qızın al" (Annesine bak kızını al), "Ananın süygen jeri ötqa da küymeydi, ananın süygen jerine aq ta tiymeydi" (Annenin öptüğü yer ateşe de yanmaz, annenin öptüğü yere kurşun da girmez), "Âna-jarağa jaqıraq" (Anne, yaraya ılaçtır), "Ananın alağanı- aq maqta" (Annenin eli en yumuşaktır) gibi sözler anneye olan sonsuz sevginin ifadesidir.

Her bir anne ailenin huzur yaşamasını, tüm ocağın mutluluğunu, yurt içinde barış olmasını diler. Kendi çocuklarına 'altınım (altınım), ğasal jelek jarqınım (yeşil yelekli aydınlığım), palapanım, botam, qulunım, janım (yavrum, canım), aspandağı juldızım (gökteki yıldızım), künim (güneşim)' diyerek, onları sağlıklı, uzun ömürlü olmasını Allah'tan diler. Kendi evlatları için canını bile feda eder. Anne hakkında pek çok şiirler yazılıp, türküler, şarkılar söylenmiştir. Buna da bir örnek verelim:

Dünyenin janq küni- anamız,
 Jariq künnen quwat alğan sanamız.
 Ulı bolsaq- anamenen ulımız,
 Dana bolsaq- anamenen danamız.
 Ömirge mına bizdi ala kalğan,
 Dünya qimbat eken anamenen.
 Dünya qızıq eken jan-jarıñmen,
 Dünya tâtti eken ğoy balamenen.
 Ana degen-ömirimniñ kawsar bulağı,
 Ana degen- tırşılıktın şuğılalı şuwağı.
 Ana degen- teñdesi joq ulılıq,
 Köz aldında tulğañ biyik turadı!
 "Balam aman bolsın" dep köz ilmegen.
 Quwat aldın, anajan, öziñ neden.
 Adamdardan jaqsılıq küte almaymın-
 Ana jürek meyirin tüsinbegen.
 Tuwğan ne bir dananı,
 Tuwğan neler alıptı!
 Qadirleyik Ananı!
 Qasterleyik halıqtı!

Ananıñ qut-bereke âr adımı,
 Seziler âr isinen daralığı.
 Ana- ömir, Ana-baqıt, Ana-jürek,
 Tırşılıktıñ gumirliq danalığı.

Kazaklar'da anne ve baba en değerli insandır. Toplum babaya "otağası" (aile ağası), anneye "jubayı", "zayıbı", "âyeti" (hanım) diye hitap eder.

Bala (çocuk): Anne ve babadan doğan evlatlar.

Soy bakımından **oğul** veya **kız**. Toplum, çocukları olan aile mutlu aile diye düşünür. Çocukların anne ve babaları "izbasar" (gelecek), "murager" (mirasçı), "qolqanatım" (kolum kanadım), "azamatım" (gücüm kuvvetim), "köz quwanısım" (gözbebeğim), "baqıtım" (mutluluğum), "qızığım" (herşeyim) diye onları sever ve onlardan hiç bir şey esirgemezler.

Kazaklar, babasını, annesini 'pır' yerine koyan bir ulustur. Geleneğe göre çocuk soyunu babasından, dilini anasından alır. Çocuklar hayatı boyunca anne ve babasına sevgi, saygı göstererek bakarlar. Çocukların arasındaki en küçük erkek çocuk ise baba ve annesinin yerini alacak olduğu için onlara daha da borçludur.

Gelenekte yaşlı baba ve anne oğlunun büyük çocuğunu, yani büyük torununun (kız veya oğlan farketmez) kendine evlat olarak alıp, "küçük oğlum", "küçük kızım" diyerek bakıp büyütür. Çocuğun baba ve annesi onlara kardeş gibi davranır. Artık o dedesinin çocuğudur.

Çocuklar ailede, küçük yaştan itibaren eğitilir. Anne ve baba onlara ninni söyler, masal anlatır, bilmece sorar, atasözleri öğretir, biraz büyüyünce onlara elinden işleri yapmaya alıştıırır. Kazaklarda "balanı bes jasqa deyin handay köter, on bes jasqa deyin qulday jumsa, on besten âri onımen dosıñday aqıldas" (Çocuklara beş yaşına kadar "Hakan" gibi bak, on beş yaşına kadar çalışmaya alıştır, onbeş yaşından sonra arkadaş gibi danış) gibi atasözü bulunmaktadır. Erkek çocuğun mert, cesur, "Segiz kırılı, bir sırlı" (yetenekli, çok yönlü) yetiştirilmesine büyük önem verir. (Örneğin iyi ata binmek, dombra çalıp, şarkı söylemek, güreşmek, iyi konuşmak, atışmayı bilmek, bilgili olmak, ağır başlı olmak vb.). Erkek çocuğu ocak sahibi, evladın, soyun devamcısı olarak sayılır.

Kazaklarda kızın yeri bambaşkadır. Kız büyüyünce toplumu güzelleştirir diye kızlarına saygı gösterirler. Aile içinde veya çevrede kızlara, kızkardeşlerinin yanında bağırıp çağırılmazlar, onları hiçbir zaman dövmezler. Kızları eşige oturtmazlar, onları el üstünde tutarlar. En güzel giysileri, en güzel

ve en iyi koşan atlarını kızlarına veya kızkardeşlerine hediye ederler. Bir boyun evlendirilen kızı genç veya yaşlı olmasına bakmadan, o boyun akrabaları ona 'kız' diye hitap ederler. Büyükler ise, "kızımız", küçükler "ablamız" diyerek özel saygı gösterip, selam verir. Kız evlense de kendi soyadını taşır, çünkü soy demek, bir atadan gelen kimselerin topluluğu, sülaledir.

Ailede kızların eğitimi de önemli yer almaktadır. Kızlarını ev işlerine alıştırmak, onları ilerideki aile hayatına hazırlarlar. Başka bir ocağa geçmeden, yani evlenmeden önce kızlarına yemek yapma, dikiş dikme, işleme, örgü örme, vb., ev ve el işlerini öğretirler. Bunun dışında kızın davranışı da önemlidir. Konuşması, gülüşü, yürüyüşü, oturuşu, kalkışı, çay koyma gibi hareketleri güzel, kıza yakışır şekilde olması gerekir. Kazak kızları şarkı söyleyebilir, dombra çalabilir, şiirler okuyabilir ve erkeklerle birlikte atışma yapabilir. "Kız kuwuw", (kıza yetişmek), "Altıbaqan" (salıncak) gibi milli spor oyunlarına katılabilir,

Kazak tarihinde bilgin, üstün yetenek sahibi ve cesur olan pek çok kadına rastlanır. Eskiden ve yakın geçmişte ünlü olan Kazak kadın ve kızlarından, örneğin Kablandı Kahramanın akıllı karısı Kurtka, besteci ve dombra oyuncusu Dina Murpeyisova, şair Sara, 1945-1949 Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi Büyükşehir Belediye Başkanı Kadiwan bu hanımlardandır. II. Dünya Savaşında şehit olan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinden çıkan 'kız kaharman' olarak tarihe geçen Manşuk Mametova ve Aliya Moldagulova da Kazakların gururudur.

Günümüzde geçmişteki gibi Kazaklar kızlarını yücelterek, onlarla gurur duyuyorlar. Cumhuriyetimizde binlerce bilgin, doktor, sanatçı, öğretmen, devlet adamı olan kadımların isimlerini tüm toplum bilir.

Kazakların kızlarına verdiği önemi Türkiye ve yurt dışında yüksek öğretim görmek için gelen öğrencilerin yarısının kız olmasından daha iyi anlayabilirsiniz. Kazaklar kızlarını, gelenekteki analar, bir sonraki kuşakların eğitimcisi diye düşünerek, onları akıllı, iyi kalpli, bilgili, kültürlü, çalışkan olarak eğitmektedir.

Nemere (torun); Bir kimseye göre çocuğunun çocuğu. Torun, dede ve büyük anne için çok sıcaktır. Çoğunlukla onlar ilk torunlarını kendileri alıp, "kendi çocuğumuz" diye büyütür. Ozanlar dede ile torun hakkında şöyle diyor;

Ata menen nemere- ayaqталmas bir destan.

Ekewine keregi- aşıq bolsan nurlı aspan,

Balannan tatti - deydi nemere,

Mağan akı sen ömirde töleme
Gül sıyaktı alaқанmen ayalap
Kün sıyaqtı köteremin töbeme.

Bu mısralar da dede ile torun arasındaki sevgisini bildirmektedir.

Şöbere (torunun çocuğu): Yaşlılar için "şöbere"nin yeri özeldir. Geleneğe göre "şöbere"nin avucuna su koyarak içmek, en büyük mutluluktur. Şöberenin çocuğu "şöpşek", şöpşekin çocuğu "nemene" diye isimlendirilir.

Yedi kuşak işte (dede, baba, çocuk, torun, şöbere, şöpşek, nemene) böyledir.

Kardeşler ve Miras

Kazaklarda en büyük çocuğa "tungışım", ondan sonrakilere "ortanşı", en küçük çocuğuna "kenjen" derler. Ağabeyleri evlendikten anne ve baba, mirası da ona devreder, onun ocağına "qaraşañıraq", (yani büyük ocak) diye saygı gösterir. Diğer kardeşleri o ocağın her zaman yardımcısı olur. Bundan önce anne ve baba çocuklarını evlendirip, onlara yuva kurduktan sonra kendi varlığına göre "eñşi" (hisse) verir. "Eñşi" çocuklara gerekli mal mülk bölüp vermek demektir. Bu da miras sayılır. Baba ve anne yaşarken "eñşi"sini alan çocuklar, onlar öldükten sonra tekrar miras almazlar. Sadece hatıra için beğenilen giyim, kemer gibi kolay eskimeyecek bir şeyler alır. Evlendirilen kızının da eñşi alma hakkı vardır. Onun eñsisi iki türlü gerçekleştirilir. Birincisi evlendiği zaman kıza anne ve babası durumlarına göre ev eşyalarını tamamlar, at, inek, deve gibi büyük baş hayvanlar verir, pahalı, değerli takılar sunar, çehizler yapar. İkincisi, kız evlendikten bir veya bir kaç ay geçtikten sonra, baba ve annesini ziyarete gelir. O zaman babası ve anne eñşi verir. O kız da sonra tekrar miras talep etmez.

Baba ve anne sağken kendi eliyle eñşi veremezse, o zaman sağ olan bir yakınları çocukları bir araya getirip onlarla görüşerek eñşi böler. Eñşi bölmesinde anlaşmazlık olursa, köyün aksakalları veya sözü geçen birisi bu işe karışır, onları eñşinin eşit bölünmesinde yardımcı olup, onların birbirleriyle iyi geçinmesini sağlar. Onun için Kazaklar arasında miras davası hemen hemen yok gibidir.

Ağa (Ağabey): Bir kimsenin kendinden yaşça büyük olan erkek kardeşi Kazaklarda "Ton jagasız bolmaz, el ağasız bolmaz. (ton yakasız olmaz, halk ağabeysiz olmaz.) Jılıwı jaga emes, kömegi jok aga emes (sıcaklık tutmayan yaka sayılmaz, yardım etmeyen ağabey sayılmaz.) "İnişi bardın tınısı bar, ağası bardın jağası bar " (Küçük kardeşin olursa

nefes alırsın, ağabeyin olursa yardım alırsın) gibi, atasözleri ağabeyin toplumdaki yerini anlatmaktadır.

Apa, äpke (abla): Bir kimsenin kendinden büyük olan kız kardeşi abla ana ve babasını, tüm kardeşlerini daha da çok düşünür, onlara yardımcı olmaya çalışır. Abla hakkında halk türkülerinde daha iyi işlenmiştir.

Apamdaysiñ, sen meniñ öpkemdeysiñ,
Jaqin bolıp janıma ketkendeysiñ.
Bir qarasam, möp-möldir köktemdeysiñ
Ansan awır turadı awılıma,
Aq niyetin amagan bawırına.
Möldir bulaq suwınday janı taza,
Baqıt qana tileydi qawımına.
Meyiri mol aqjargın öpkelerim,
bar önege öziñmen ap kelemim.
Jolıma baqıt tilep kelesiñder,
Jetelep jekenindey aq kemeñiñ.

Kelin jāne jeñge (Gelin ve

yenge): Büyükler için gelin, küçükler için yenge. Gelin, kocasının kardeşlerinden kayın pederine, kayın biraderine kadar tüm akrabalarına saygı gösterir. Onların adlarını da doğrudan söylemez. Onlara yeniden ad takar. Gelinin yeni ad takmaların ne kadar zor, ilginç ve güzel bir gelenek olduğunu bir örnekle anlatacağız.

Eskiden bir adamın çok sayıda oğlu ve akrabası varmış. Oğulların adları da "Bulakbay" (Pınarbay), "Kamışbay" (Kamışbay), "Koysıbay" (Çobanbay), "Qasqırbay" (Kayrakbay), "Qılışbay" (Kılıçbay), "Tezekbay" (Tezekbay)'mış. "Kılıçbay" acele ile eve gelirken, pınardan su almaya gelen geline rastlar. "Kılıçbay" gelini görünce; "Gelinim, sen hemen eve haber ver, pınarın öbür tarafında kamışın bu tarafında bir koyuna kurt saldırmış, Tezekbay bıçak ile biley taşı getirip, koyunu kessin, ben kurdu yakalamaya gidiyorum demiş. O zaman gelin eve bakarak; "Ey, şırıldamanın öbür tarafında, hışırdamanın bu tarafında, melemeye uluma saldırmış, çabuk keski ile bilemeyi getirip melemeyi kessin, ben kurdu yakalamaya gidiyorum" demiş. O zaman gelin eve bakarak, "Ey Şırıldamanın öbür tarafında, hışırdamanın bu tarafında, melemeye uluma saldırmış, çabuk keski ile bilemeyi getirip melemeyi kessin diyor. "Keskin" diye bağırılmış, burada zeki gelin "Pınarbay", "Kamışbay", "Çobanbay", "Kurtbay", "Bıçakbay", "Kayrakbay", "Kılıçbay", "Tezekbay" adlarının yerine "Şırıldama", "Hışırdama", "Meleme", "Uluma", "Keski", "Bileme", "Keskin" diye ifade etmiş. Akrabaların

ismi bulunan bu olayı gelin akıllıca anlatabilmiş. Bu eski gelenek Kazak bozkırlarında hala sürmektedir.

Gelinin rolü çok önemlidir. Gelin iyi ise tüm ailenin, akrabalarının bereketini sağlayıp, en sevilen kişi olur.

Yenge olarak, kendisinden küçük olan kocasının kardeşlerine şaka yapar, onlarla samimi olur. Onlara çok saygı eder, kendi isimleriyle çağrılmaz, onlara "sırğalım" (küpeciğim), "şaşbawlım" (gurşaşlım), "erke bala" (nazlı çocuk), "mirza jigit" (şık yiğit), "galim bala" (alim çocuk), "boy jetkenim" (güzel kızım), "külim közim" (gülür yüzüm) gibi ad takar.

Yenge, eskiden kız ve delikanlının tanışmasında köprü olup, büyük görev yapmıştır. Onlara aşk sırrını öğretmiştir. Delikanlı bir kızı sevdiği zaman önce yengesine söyler, o da danışmanlık yapıp, akıl verir. Kız ise, annesine söylemediği sırrını yengesine açar. Dolayısıyla yengenin yeri büyüktür.

Nağaşı: Annenin akraba tarafına "Nağaşı" denir. Onlara Nağaşı ata (anne baba), nağaşı apa (anne anne), nağaşı ağa (dayı), nağaşı öpke (teyze) diye hitap edilir. Nağaşı, her zaman yeğenini nazlandırıp, istediğini verir. Yeğenleri de nağasının sevip, saygı gösterir.

Jiyen (Yeğen): Birine göre kızkardeşinin çocuğu. O anneanesi ve onların akrabalarına nazlanabilir. Hem de etkisi vardır. Yeğen, nağasılardan bir şeyler istediği zaman ona vermesi gerekir. Yeğen ile nağaşı birbirleriyle çok samimi olur, hiç bir zaman birbirini kıskanmaz, yeğenin başarısıyla gurur duyar. Geleneğe göre yeğenleri incitmez ve onları el üstünde tutar.

Jiyenşar: Yeğenin çocuğu. O da babası gibi yeğenlik geleneğini devam ettirir. Onun çocuğu "degenşar", onun çocuğu "kögenşar", onun çocuğu "jürejat", onun çocuğu "tuwajat" diye hitap ederler.

Quda (Erkek dünür), qudagiy

(kadın dünür): Birisine göre karı kocanın babasına "quda", annesine "qudagiy" der. Dünürler çok değerli, hürmetli insan olarak baş köşede yer alır. Onlara özel olarak hayvan (koyun, dana, at) kesilir, iyi ağırlanır. Dünürler bu dünyadan göçse de, onun dünürlük bağı kuşaktan kuşağa devam edecektir. Dolayısıyla halk "Küyew jüz jıldıq, quda mñ jıldıq" (Damat yüz yıllık, dünür bin yıllıktır).

Küyew (Güvey): Bir kızın ailesinden olan büyüklere göre kızın kocası, damat. Güvey, karısının akrabalarına saygı gösterir. Karısının ablalarına "qayın biyke", kızkardeşleri ve erkek

kardeşlerine "baldızım" diye hürmet eder. Kazaklar "Peygamberde güveyine saygı göstermiş" diye onlara saygı gösterirler.

Kazaklarda akrabalar arası ilişkiler çok samimi, uyumludur. Her zaman birbirlerini sayıp, birbirlerine yardım eder. Acılarını, sevinçlerini kendi arasında paylaşır. Kazaklarda aile yapısı ve akrabalık bağlantıları hakkında biz Kazak atasözlerinden daha iyi anlayabiliriz.

Anne ve baba hakkındaki atasözler:

Ata-anamqadirm, balalı bolğanda bilersin, Anıq dostın qadırın, jolalı bolğanda bilersiñ (Anne ve babanın kıymetini, çocuğun olduğunda bilirsin. Gerçek dostun kıymetini, iftira atıldığında bilirsin).

Ata-anañdı qurmetteseñ, sen de sonday iygilik köresiñ (Anne ve babana hürmet edersen, sen de onun gibi iyilik görürsün).

Ata-ananıñ aqlı sayrap jatqan jolmen teñ, Aqıldınıñ aqlı - sarqılmaytın kölmen teñ (Anne ve babanın akıl upuzun yol ile denktir, akıllının aklı bitmez - tükenmez göl gibi denktir).

Ata-balanın qorğanı (Baba, çocuğun kalesidir).

Ata körgen oq janar, ana körgen ton pişer (Baba gören ok yapar, anne gören don biçer).

Ata-asqar taw, ana-bawırdağı bulaq, bala-joğasındağı quraq (Baba; yüksek dağ, anne, bağrındaki pınar, çocuk; yakasındaki kamıştır).

Ataña ne qılsan, aldına sol keler. (Babana ne yaparsan başına o gelir).

Ata-anañ oturğan üydiñ töbesine şıppa (Baba ve annenin oturduğu evin damına çıkma).

Ata balağa sınşı, el erge sınşı (Baba çocuğu sınar, halk eri sınar).

Ata ölip bala qalsa, muratña jetkeni, Bala ölip ata qalsa, ormanı ketkeni (Baba ölip çocuğunun kalması, muradına ulaştığıdır, çocuk ölip babasının kalması, ümidinin kaybolduğudur).

Atadan bala tuwar, atasınıñ jolin quwar (Babadan çocuk doğar, babasının yolunu tutar).

Atanıñ balası bolma, adamnıñ balası bol (Sadece babanın çocuğu olma, tüm halkın çocuğu ol).

Atanıñ ekken ağaşı urpaqqa soya (Atanın diktiği ağaç evlada gölgedir).

Atası jaman alğanın jamandaydı, Tuwısı jamen tuwganın jamandaydı (Atası kötü olan eşini kötüler, soyu kötü olan akrabasını kötüler).

Atası juwan qamşı ustap bıy bop kelgen, Atası kedey qamşı astında iy bol kelgen (Atası zengin olan kamçı tutarak bey olmuştur, atası fakir olan kamçı altında köle olmuştur).

Atası juwannıñ awzı qarıs (Atası zengin sözünü geçer).

Atası bar qartaymaydı (Babası olan yaşlanmaz).

Atası jer jırta bilmegenninñ, balası tuqım sebe bilmes (Atası toprağı süremeyenin, çocuğu tohum ekemez).

Atasız üy-batasız, anasız üy-panasız (Atasız ev, duasız; anasız ev, korunmasızdır).

Atasız uldıñ awzı ülken (Atasız oğlun ağzı bozuktur).

Atağa balanın aldığı joq (Ataya çocuğun ayrıcalığı olmaz).

Ake-aydın, ana-uya (Baba, aydındır; anne, yuvadır),

Akeñ barda dos tap, atıñ barda jol tap (Baban varken dost bul, atın varken yol bul).

Akeniñ tayağı tas, şeşeniñ tayağı as (Babanın dayağı taştır, annenin dayağı aştır).

Akesi turıp ul söylegennen bez, şeşesi turup qız söylegennen bez (Babası varken oğlu konuşmasın, annesi varken kızı konuşmasın).

Akesi qurdaştın balası qurdas (Babası yaşıt olanın çocuğu da yaşıtır).

Akesi sıylamağan kişiniñ balası sıylamaydı (Babasını saymayan kişiyi çocuğu da saymaz)

Anağa balanıñ alalığı joq (Anne çocuğunu ayırt etmez).

Ana meyrimi işiñdi jılıtadı, kün meyrimi sırtıñdı jılıtadı (Ana mihribanlığı gönü ısıtır, güneş mihribanlığı sırtını ısıtır).

Ana süti bolağa ari as, âri em, el meyiri erge âri küş, ari dem (Anne süti çocuğa hem aş, hem ilaç, Halk mihribanlığı ere hem güç, hem moral).

Analı balanıñ özi toq, anasız balanıñ közi toq, (Anneli çocuğun özü tok, annesiz çocuğun gözü toktur).

Anañdı mekege üş arqalap barsañda, qarızınan qutıla almaysıñ (Anneni; Mekke'ye üç kere sırtında götürsen de borcunu ödeyemezsin).

Ananın könili balada, balanın könili balada. (Annenin gönü çocukta, çocuğun gönü dışarıda).

Ana jaqsılığın awırsañ bilersiñ, qayın jaqsılığın qıdırsañ bilersiñ (Annenin iyiliğini hasta olursan bilirsin, kayın iyiliğini gezersen bilirsin).

Ananıñ süti bal, balanıñ tili bal (Annenin süti baldır, çocuğun dili de baldır).

Anasız ömir, söngen kömir (Annesiz ömür, sönen kömürdür).

Ananıñ aldaw aqımaqtın isi, ananı qorlaw aywannıñ isi. (Anneyi aldatmak ahmağın işi, anneyi aşığılamak hayvanın işidir).

Anasın emip bala özer (Annesini emerek çocuk büyütür).

Ana-jorağa japıraç (Anne, yaraya ilaçtır).

Ananın süygen jeri otqa da küymeydi, ananın süygen jerine otqa tiymeydi (Annenin öptüğü yer ateşe de yanmaz, annenin öptüğü yerine kurşun da değmez).

Çocuk, oğlan ve kız hakkındaki atasözleri:

Balanı sılaw ösiredi, qardı qılaw ösiredi (Çocuğu şefkat büyütür, kar'ı ince kar büyütür).

Balam, balım, balanın balası, janım (Çocuğum balım, çocuğumun çocuğu canımdır).

Balam jaqsı bolsın deseñ şetke ayda, Atım jaqsı bolsın desen köp bayla (Çocuğum iyi olsun dersen başka yurda gönder, atım iyi olsun dersen çok bağla).

Balanın jaqsısı qızıq, jamanı küyik (Çocuğum iyisi sevimli, kötüsü beladır).

Balanın tentek bolğanı üyinen, jigittin tentek bolğanı biyinen (Çocuğum yaramaz olması aileden, yiğidin yaramaz olması kadındandır).

Bala atadan tuwadi, aqıl özinen tuwadi (Çocuk atadan doğar, akıl kendinden doğar).

Bala harman ülken, aşamay nardan ülken (Çocuk hakandan büyük, aşamay nardan büyüktür).

Bala estigenin aytadı, körgeenin isteydi (Çocuk işittiğini söyler, gördüğünü yapar).

Bala jugiriwdı, jıǵılıwdan üyrenedi (Çocuk koşmayı düşerek öğrenir).

Bala boluw parz emes, âke boluw parız (Çocuk olmak farz değil, baba olmak farzdır).

Balalı üy bazar, balasız üy mazar (Çocuklu ev neşeli, çocuksuz ev soğuktur).

Bala, balanın isi şala (Çocuğum işi yarım yamalaktır).

Bala jasındaǵını umıtpaydı, taz basındaǵını umıtpaydı (Çocuk küçüklüğündekini unutmaz, kel başındakini unutmaz).

Atadan bala tuwar, atasınıñ jolın quwar (Atadan çocuk doğar, atasının yolunu tutar).

Atadan jagsı ul tuwsa, eliniñ qamın jeydi, Atadan jaman ul tuwsa, eliniñ malın jeydi (Atadan iyi oğlan doğarsa halkının gamını çeker, atadan kötü oğlan doğarsa halkının malını yer).

Atanın öspes ulı, önbes daw dawlaydı. (Atanın adam olmayacak çocuğu, onulmaz davayla uğraşır).

Âkeli bala maqtansaq, âkesiz bala jasqanaç (Babalı çocuk gururlu olur, babasız çocuk çekingen olur),

Uldıñ közi jawda, qızdıñ közi bawda (Oğlanın gözü düşmanda, kızın gözü süste olur).

Uldıñ qılıǵı tüzde, qızdıñ qılıǵı üyde (Oğlanın huyu dışarıda, kızın huyu evde anlaşılır).

Uldıñ uyatı âkede, qızdıñ uyatı şeşede (Oğlanın namusu babada, kızın namusu annede).

Ulsız qatın şümekke jarımas (Oğlu olmayan kadında sümek olmaz).

Ulıñ jaqsı bolsın deseñ, ulı jaqsımen awıldas bol. Qızım jaqsı bolsın desen, qızı jaqsımen awıldas bol (Oğlum iyi olsun dersen oğlu iyi olanla komşu ol, kızım iyi olsun dersen kızı iyi olanla komşu ol).

Ulıñ jaqsı bolsa, kelininiñ qayırar, Qızın jaqsı bolsa, kuweyin qayırar (Oğlum iyi olsa gelinine sahip çıkar, kızın iyi olsa damadına sahip çıkar).

Ulsız üydiñ malı qayırılmaz, qızsız üydiñ jügi jıyılmaz (Oğulsuz evin hayvan sürüsü toplanmaz, kızsız evin eşyası da toplanmaz).

Ösirsen erke perzentti saqalına jabısar (Çocuğu nazlı büyütürsen sakalına yapışır).

Jaqsı bala oylaǵış, jaman bala toylaǵış (iyi çocuk düşünmeyi sever, kötü çocuk oyunu sever).

Qız bala âkesine juldız, şeşesine kün (Kız çocuğu babası için yıldız, annesi için güneştir).

Qız qılıǵıman köpke jaǵadı (Kız davranışlarıyla herkesçe beğenilir).

Qız qılıǵımen süykimdi, ul adebimen süykimdi. (Kız davranışlarıyla sevimli, oğul terbiyesiyle sevimli olur).

Qız tilnbegen qarbiuzben teñ (Kız dilinmeyen karpuz gibidir).

Qızǵa bergisiz qatın bar (Kıza bedel kadın var).

Qızı minezdi bolsın, ulı önerli bolsın (Kızı iyi huylu olsun, oğlu hünerli olsun).

Qızı bar awıldıñ qıdırı bar (Kızı olan köyün hızırı olur).

Qızdı qartşa sına, attı jigitşe sına (Kızı yaşlı gibi sına, atı yiğit gibi sına),

Qızınıñ balası, baladan tâtti anası (Kızımın çocuğu, çocuktan tatlı annesi).

Qızdıñ körki-kiyim (Kızın görkemi giyimdir).

Qızdıñ közi qızılta (Kız süslü şeyleri sever).

Qızdıñ tamaǵı qılday (Kızın iştahı çok azdır).

Qızdıñ malı, qardıñ suwı (Kızın malı karın suyu gibidir).

Qızdı el ösekşil, eskili koy öregen (Kızlı köy dedikoducu, keçili koyun sürüsü durmaz olur).

Qız quninde qızdın bari jaqsı, jaman qatın qaydan şığadı (Kızlık gününde kızların hepsi iyi, fena kadın nereden çıkar).

Jaksı qız birew kelse, esik aşar, jaman qız birew kelse törge qaşar (İyi kız birisi geldiğinde kapıyı açar, kötü kız birisi geldiğinde baş köşeyi alır).

Jaqsı qızğa ğaşık köp, jaqsı asqa qasıq köq (İyi kıza aşık çok, iyi aşa kaşık çoktur).

Bala tarbiye basınan, eñbekke bawlaw jasınan (Çocuk eğitimi başından, çalışmayı öğretmek küçükten).

Jaqsı jiğit at qarız aladı, jaman jiğit et qarız aladı (İyi yiğit at borç alır, kötü yiğit et borç alır).

Jaqsı jiğit awırsa, habar alar dosı köp, jaman jiğit awırsa bar dosı da şoşır kep (İyi yiğit hastalanırsa haber alan dostu çok olur, kötü yiğit hastalanırsa olan dostu da korkar).

Jaqsı jiğit dos izdeydi, jaman jiğit as izdeydi (iyi yiğit dost arar, kötü yiğit aş arar)

Jagsı jigiit iske umtılar, jaman jiğit asga umtılar (İyi yiğit işe girişir, körü yiğit aşa girişir)

Qızğanşatın gızı kuyewsiz qaladı (Kıskanç babanın gizi kocasız kalır).

Jetim qızdın jengesi köp (Yetim kızın yengesi çok olur).

Şeşege qarap qız öser, âkege qarap ul öser (Anneye bakarak kız büyür, Babaya bakarak oğlan büyür).

Kadın, hanım ve gelin hakkındaki atasözleri:

Qatınsız ötüw-qate (Kadınsız geçim zordur (hatadır)).

Qatın jog, bala qaydan tuwadı (Kadın olmayınca çocuk nereden doğar).

Qatın ölse, balağa batar, bala ölse anağa batar (Kadın ölürse çocuğa zor, çocuk ölürse anneye zor).

Qatın ötirik aytpaydı, qağıs estiydi (Kadın yalan söylemez yanlış duyar).

Qatındı bastan, balanı jastan (Kadını baştan, çocuğu küçükten ele al).

Âyeldin şası uzun, ağılı qısqa (Kadının saçı uzun aklı kısadır).

Qatını sarannın qazanı qaynamaz (Hanımı cimri olanın kazanı kaynamaz).

Jaqsı âyel üyine kisi kelse jargıldap jüredi (İyi hanım evine birisi geldiğinde iyi davranır).

Jaqsı ayel ömiriñdi uzartadı, jaman ayel üstine tuz artadı (İyi hanım ömrünü uzatır, kötü hanım üstüne tuz yükler).

Jaqsı ayel, iris, jaman ayel urıs (İyi hanım;

rızık, kötü hanım; kavga).

Jaqsı basın jasırmaydı, jaqsı âyel asın jasırmaydı (İyi insan başım gizlemez, İyi hanım aşını gizlemez).

Jaqsı qatın jaman erkekti asıray aladı, Jaman qatındı jaqsı erkek asıray almaydı (İyi kadın kötü erkeğe bakabilir, kötü kadın iyi erkeğe bakamaz).

Jaqsı qatın jarının jagsısın asırar, jamanın jasırar (İyi kadın yarının iyiliğini artırır, eksikliğini gizler).

Jaqsı qatın qartaytpas (İyi kadın yaşlandırmaz).

Jaqsı qatın zeynet, jaman qatın beynet (İyi kadın ziynet, kötü kadın zahmettir).

Alganı jaqsı jigittin arqasan isin oñdaydı, alganı jaman jigittin arqasan sâni bolmaydı (Hanımı iyi yiğidin her zaman işi yolunda gider, hanımı kötü yiğidin her zaman işi geri döner).

Alganı jaqsı jigittin ırısı tasar, Alganı jaman jigittin tuwısqı qasar (Hanımı iyi yiğidin rızık artar, Hanımı kötü yiğidin akrabası kaçar).

Qatını jaman jigittin üyi mola, kuyewi jaman qatının üyi qora (Hanımı kötü yiğidin evi mezar, kocası kötü kadınınevi ahır).

Qatını joq üydiñ işi sürkey, erkeği joq üydiñ sırtı sürkey (Hanımı olmayan evin içi gariptir, Kocası olmayan evin dışı gariptir).

Jarıñ jaqsı bolsa üydiñ beyis, jarıñ jaman bolsa üyiñ keyis (Kann iyi olursa evin cennettir, Karın kötü olursa evin mezardır).

Algan jarıñ jaqsı bolsa, uyiñnen kişi ketpes, algan jarıñ jaman bolsa, şın dosıñda ayağı jetpes (Karın iyi olursa evinden misafir kesilmez, karın kötü olursa gerçek dostunda gelmez.)

Ayeldi jaman deseñ, anañ onıñ işinde (Hanımları kötülersen annen de onun içindedir).

Âyeldin küşi az, aylası köp (Kadının gücü az, hilesi çoktur).

Erte turğan jigittiñ ırısı artıq, erte turğan âyeldin birisi artıq (Erken kalkan yiğidin rızık fazla, erken kalkan hanımın bir işi fazladır).

Jaqsı erdiñ işinde altınnan awır sır jatadı, jaqsı âyeldiñ işinde altın bastı ul jatadı (İyi erin içinde ağır sır yatar, İyi hanımın içinde altın başlı oğul yatar).

Jaqsı kelin, kelin, jaman kelin ölüm (iyi gelin gelindir, kötü gelin ölümdür).

Jaqsı kelin qurdasıñday bolar, jaqsı ulıñ sırlasıñday bolar (iyi gelin arkadaşım gibi olur, iyi oğlan sırdaşım gibi olur).

Kelin, kelin, kelinbaq, kelmay jatıp sözin baq
(gelin, gelin geline bak, gelmeden önce sözüne bak)

Kelin jaqsı bolsa nemesi tatti (Gelin iyi olursa torunu tatlı olur).

Kelinniñ uyattı bolsa, berdi quday, keliniñ uyatsız bolsa, urdı quday (Gelinin namuslu olursa verdi Allah, gelinin namussuz olursa vurdu Allah)

Kelinniñ betin kim burın aşısa, sol ıstıq (Gelinin yüzünü kim önce açarsa, o sıcak görünür).

Diğer Akrabalar Hakkındaki Atasözleri:

Ağası bardıñ jağası bar, inisi bardıñ tınısı bar
(Ağabeyi olanın destekçisi var, küçük kardeşi vardın nefesi var).

Ağa adassa, ini iz kesedi (Ağabey yolunu şaşırırsa, kardeşleri arar).

Ağa âdepti bolsa, ini âdepti.

Apa adapte bolsa, sinili âdepti

(Ağabey terbiyeli olursa, erkek kardeşi terbiyeli olur. Ablası terbiyeli olursa, kız kardeşi terbiyeli olur).

Jeti atasın bilmeyen, jitimlitiñ belgisi (Yedi atasını bilmeyen, yetimliğin işaretidir).

Jiyen el boladı, malı bolsa ,

Jelke aş boladı, yağı bolsa

(Yeğen akrabadır, malı olursa, Yelke aş olur, yağı olursa).

Atalastan awıldas jağın (Uzaktaki akrabadan yakındaki komşu iyidir).

Ağayındı altaw bolsañ, adam tıymeydi,

Tuwra jürseñ lebizin kiymeydi (Akraban

çok olursa, kimse dokunmaz, doğru iş yaparsa,

lafın boş kalmaz).

Doğru iş yaparsan, lafın boş kalmaz).

Ağayın-tuwğanniñ gızığı alıs-beris,

Qudalıqtıñ gızığı bans-kelis

(Akrabanın ilişkisi alış veriş, dünürün ilişkisi gidiş geliş).

Ağayınmıñ gadırın, ğağın bilmes, jat bilir
(Akrabanm kıymetini, yakın bilmez, yabancı bilir).

Ağayınmıñ azarı bolsada, benzeri bolmaydı.

(Akrabanın eksikliği olsada, tanımazlığı olmaz).

Quda üstine guda bolsa, süyek jañarar

Awıl şetine awıl konsa, irge jañarar (Dünür üstene dünür olursa, akraba çoğalır, köyün üstüne köy yerleşirse komşu çoğalır).

Qudanıñ bergenine süyenbe, gudaıdıñ bargenine süyen (Dünürün vereceğine dayanma, Allahın vereceğine dayan).

Eki âye-oyran

Eki sıyır-ayran

(İki hanım bela olur,

iki inek ayran olur).

Bajanağı baja körse, bası gışıydı (Bacanağı bacanak görürse şakalaşmak ister).

Eki ayaktıda baja tatuw

tört ayagtıda bota tatuw

(insanların içinde bacanak arası iyidir

Hayvanların içinde botanın* arası iyidir).

Küyaw-jüz jıldıg, guda-mıñ jıldıg.

(Güvey yüz yıllıktır, dünür bin yıllıktır).

Ârkim süygeninin gulu (Herkes sevenin kuludur).

Jaqsı kelin- gızıñıday, jaqsı küvey-uluñıday (iyi gelin; kızın gibi, iyi damat; oğlun gibidir).

*bota; Deve yavrusu.

KAYNAKLAR

1. Zeyneş İSMAİL/ Muhittin GÜNEŞ, **Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri**, Engin Yayını, Haziran 1995/Ankara.
2. B. ÂLİMGANOV, E.ABDİRAMANOV, **Küyew Keltir Qız Toyındı Qıl**, Sanat Yayını 1994/Almatı.
3. "Qazagtm Salt Dâstürleri men Adep-Ğurıptarı"
4. Seyit Kenjeahmetov "Ana Dili" Yayın Almatı 1994.
5. Zeyneş İSMAİL, **Kazakça Öğrenme ve Konuşma Kılavuzu**, Ay Basın Yayın Ankara 1993.